

ЕЛЕКТОРАТ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ: СОЦІАЛЬНО-ДЕМОГРАФІЧНІ ОЗНАКИ, РІВЕНЬ ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ, ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ

В статті охарактеризовані основні соціальні групи, які утворюють електорат області, проаналізовані їх ціннісні орієнтації, інтереси та потреби.

Згідно експресивної моделі електоральної поведінки соціально-демографічні характеристики електорату є тими чинниками, які обумовлюють електоральний вибір. В рамках даної концепції вивчення електоральних традицій, ціннісних орієнтацій електорату, характеристика соціально-демографічних груп, які його утворюють дає змогу робити більш детальний прогноз та аналіз результатів виборів. З іншого боку достовірні знання про соціально-класову, демографічну, етнічну, поселенську структуру електорату необхідні організаторам виборчих кампаній для того, щоб мати змогу ефективніше і цілеспрямованіше її провести та отримати необхідні результати.

Автор статті ставить собі за мету зробити аналіз електоральних традицій та традицій партійного будівництва в Закарпатті, охарактеризувати основні соціальні групи з яких складається електорат області, окресливши їх ціннісні орієнтації, інтереси та потреби.

Закарпатська область стала адміністративною складовою України лише в 1945 р. 26 листопада 1945 р. в м.Мукачеві відбувся з'їзд Народних комітетів, на якому і був ухвалений Маніфест "Про возз'єднання Закарпаття з Радянською Україною". В Маніфесті було сказано: «1. Возз'єднати Закарпатську Україну зі своєю Великою матір'ю – Радянською Україною і вийти зі складу Чехословаччини» [14].

Майже десять століть перебування Закарпаття у складі різних імперій сформували в соціальній пам'яті населення постійне прагнення до самозбереження, самозахисту і самоствердження. Мінлива, складна політична історія визначала в різні часи назву краю: *Marca Ruthenorum* (Руська марка), Угорська Русь, «Руська Крайна», Підкарпатська Русь, Карпатська Україна, Закарпатська область.

На початку ХХ ст. Закарпаття було в складі Австро-Угорської монархії. Після краху Австро-Угорщини (1918 р.) на її території виникають ряд нових держав: Чехословаччина, Угорщина, Австрія та ряд інших. В даній ситуації постало питання про вибір шляху політичного розвитку і для Закарпаття. Перш за все, Закарпаття під своїм впливом хотіла втримати Угорщина. 21 грудня 1918 р. уряд Угорщини видав Закон №10 «Про національну автономію русинів, що проживають в Угорщині». Даним законом Закарпаттю надавалось повне право самоврядування в питаннях внутрішньої адміністрації: верховна влада належала руським

народним зборам, а виконавчими органами мали бути міністерство Руської Країни і адміністрація Руської Країни [4, 55]. В свою чергу за приєднання Закарпаття до своєї території боролась і Чехословаччина. В ситуації територіальної невизначеності на території Закарпаття відбуваються значимі політичні події: утворення Гуцульської республіки (1919 р.) та з'їзд представників Рад в Хусті (21 січня 1919 р.).

Утворення та існування Гуцульської республіки (8 січня 1919 р. – квітень 1919 р.) стало можливим завдяки тому, що в східних регіонах Закарпаття угорська адміністрація мала досить слабкий вплив. У своїй практичній діяльності уряд Гуцульської республіки повторював досвід роботи Західноукраїнської народної республіки (ЗУНР), а Гуцульську республіку її лідери вважали складовою частиною ЗУНР.

Хустський з'їзд, який відбувся 21 січня 1919 р. і на який прибуло 420 делегатів приймає резолюцію про возз'єднання Закарпаття з Україною. І хоча цей з'їзд не був всезакарпатським, оскільки більш як 250 населених пунктів краю не мали на ньому своїх представників, це не принижує його історичного значення [3, 66–67].

Але, не зважаючи на прагнення закарпатців до возз'єднання з Україною, на Празькій мирній конференції згідно з Сен-Жерменською мирною угодою від 10 березня 1919 р. Закарпаття було включено до складу Чехословацької республіки. За краєм закріплювалась назва «Подкарпатська Русь», яка отримувала широкі автономні права у складі Чехословаччини. В умовах правової Чехословацької держави, в якій діяла одна з найдемократичніших конституцій, в Закарпатті почало формуватись громадянське суспільство. З початком 20-х рр. в краї створюються нові політичні партії, виникають культурно-освітні товариства та громадські організації, формується новий адміністративно-територіальний устрій і т.д. У 1921 р. в Закарпатті діяло 18, а в 1922 р. – 22 партії. Пізніше, напередодні виборів до парламенту Чехословаччини в 1924 р. кількість їх зросла до 30 [26, 231]. Певна частина з них входили до складу чеських і словацьких політичних партій, окремі були самостійними і мали свої статuti і програми. Спочатку вони формувались в основному за соціально-статусними характеристиками та національною належністю. Найбільше з'явилося партій русинського напрямку – 7. І серед них найбільш масовою і впливовою була Крайова комуністична організація Підкарпатської Русі – складова частина Компартії Чехословаччини, яка утворилася в травні 1921 р. [10, 181].

Щоб залучати на свою сторону все ширші верстви населення комуністи проводили значну організаційну та ідейно-виховну роботу. Закарпатський крайком КПЧ створив 13 окружних секретаріатів, які керували роботою 91 первинного осередку. В опозиції до комуністів були соціал-демократи, які організаційно оформилися на Установчому з'їзді в Ужгороді в квітні 1920 р. Основу партії складали робітники різних

національностей та різного роду службовці. Як і комуністи, соціал-демократи мали своїх представників у Чехословацькому парламенті.

Оскільки Підкарпатська Русь була тим регіоном, де основну масу населення становило селянство, то значну впливовість мали землеробські партії. Їх існувало декілька: «Карпаторусская трудовая партия», Руська хліборобська (земледільська) партія (РХ(З)П), Підкарпатський Земледільський Союз (ПЗС), який був переіменований в Автономно-Землеробський Союз (АЗС) та ін.

Цілий ряд політичних партій існувало серед угорського населення краю: Партія угорського права (ПУП), Угорська партія дрібних землевласників (УПДЗ), Угорська християнсько-соціальна партія (УХСП) та ін. Пізніше всі угорські партії об'єднуються в одну Угорську національну партію (1926 р.), політична платформа якої – приєднання Закарпаття до Угорщини.

Свої політичні партії мали жителі Закарпаття єврейської національності, щоправда вони були малочисельними: Єврейська народна партія, Єврейська консервативна партія, Єврейська міщанська партія та ін. Всі політичні партії, які діяли на території Підкарпатської Русі, можна умовно поділити на три групи: українофільські, русофільські та угорської орієнтації.

Звичайно, програмні документи та практична діяльність політичних партій суттєво різнилися між собою, але єдине, що більшість із них об'єднувало – це проблема автономії краю. Лідери політичних партій Підкарпатської Русі чітко розуміли, що реалізувати умови Сен-Жерменського мирного договору щодо надання широкій автономії карпатському краю можна тільки спільними зусиллями. Це і спонукало їх до об'єднання і утворення партійних коаліцій. 22 березня 1922 р. відбулася розширена нарада, в якій взяли участь 14 політичних партій [12]. Її учасники надіслали скаргу до Ліги Націй про порушення умов Сен-Жерменського договору, а в документі, прийнятому на нараді, ставилося питання про негайне скликання автономного Союму з участю всіх політичних партій.

Поряд з традиціями партійного будівництва протягом 20-х років ХХ ст. були започатковані й певні електоральні традиції. В 1924, 1925, 1929 та 1935 рр. на території Закарпаття відбулися вибори на пропорційній основі до парламенту Чехословаччини.

Немає потреби аналізувати участь у виборах дрібних партій, які не мали суттєвого впливу на електорат. Результати голосування населення Підкарпатської Русі за найбільш впливові політичні партії на парламентських виборах 1924, 1925, 1929 рр. до парламенту Чехословаччини можна подати у вигляді наступної таблиці (Див. Табл.1).

До участі в парламентських виборах 1924 р. було допущено 13 політичних партій [21, 25–28]. Переконливу перемогу на виборах 1924 р.

отримала КПЧ (Комуністична партія Чехословаччини), за яку проголосувало 39,4% виборців. Це дозволило комуністам отримати 6 депутатських мандатів. Автономна партія автохтонів на Підкарпатській Русі та Автономний землеробський союз отримали по 2 мандати і т.д. [21, 25–28].

На наступних виборах до парламенту Чехословаччини (1925, 1929, 1935 рр.) найбільшою підтримкою виборців користувалася комуністична та соціал-демократична партії, які відображали інтереси селян, а також проугорські політичні партії [9,166-167; 10,191-194; 22, 76-85; 23]. Трагічною сторінкою в історії Закарпаття був віденський арбітраж, внаслідок якого почався перший етап окупації краю фашистською Угорщиною. На користь Угорщини, таким чином, від Підкарпатської Русі було відібрано територію площею 1523 кв. км на якій знаходилось 97 населених пунктів. Столиці Підкарпатської Русі (Карпатської України) була перенесена в 1938 р. до Хуста.

Станом на осінь 1938 р. в Підкарпатській Русі функціонувала двоблокова багатопартійна система, що склалася ще в 20-х роках. Політичний спектр краю відображав соціальну неоднорідність і диференціацію населення, його національний склад та етнокультурну орієнтацію. Два блоки партій русофільський і українофільський, групувалися навколо своїх представницьких об'єднань – відповідних народних рад. Дещо осторонь цих угруповань, на прорадянських українофільських позиціях стояв Закарпатський крайком КПЧ.

У 1939 р. відбулися ще одні вибори в Підкарпатській Русі (Карпатській Україні) – вибори до власного представницького органу – Сойму. Голова уряду А.Волошин 12 січня 1939 р. підписав «Оголошення Міністерства внутрішніх справ у Хусті з дня 12 січня 1939 р. про розписання виборів до першого Сойму Карпатської України» [1, 216]. Вибори до Сойму мали відбутися на основі пропорційного представництва від політичних партій. Але 20 січня 1939 р. уряд Карпатської України прийняв указ про розпуск політичних партій. Розпускаючи партії, А.Волошин дав дозвіл «заложити політичну партію під назвою “Українське Національне Об'єднання”(УНО) [1, 218].

Необхідно зазначити, що окремі політичні сили зробили свої кандидатські списки до Сойму (Аграрна партія, «Група підкарпатських русинів»), але Центральна виборча комісія не дозволила їм приймати участь у виборах [27, 128]. Складалося враження, що уряд і найближчим часом не допустить утворення нових партій. Ця ідея проходить червоною ниткою через переважну більшість листівок. «Ти вже об'єднався, – говорилося в одній з них, – і ніколи вже не смієш розбиватися на партії чи групи».

Вибори до Сойму були призначені на 12 лютого 1939 р. Із 92,5% населення, що взяли участь у виборах, 92,4% проголосувало за УНО [1,

219]. Історики неоднозначно трактують результати голосування і саме проведення виборів, але головне було зроблено: Сойм Карпатської України був обраний.

15 березня 1939 р. перша і остання сесія Сойму розпочала свою роботу, оскільки Сойм проходив у той час, коли угорська армія вже вторглася на територію Карпатської України. Шістьом засіданням Сойму, які проходили протягом трьох годин одного дня, випала доля бути історичними, бо на них були прийняті історичної ваги документи – про незалежність, державний устрій, назву, мову, прапор і гімн Карпатської України.

«§1. Карпатська Україна є незалежна держава.

§2. Назва держави є: Карпатська Україна.

§3. Карпатська Україна є республіка з президентом, вибраним Соймом Карпатської України, на чолі.

§4. Державна мова Карпатської України – українська мова.

§5. Барви державного прапору Карпатської України є синя і жовта, при чому барва синя є горішня, а жовта є долішня.

§6. Державний гімн Карпатської України є «Ще не вмерла України» [13, 316].

Історичні події початку-середини ХХ ст. не могли не залишити слід в ментальності населення краю. Тому цілий ряд особливостей електорального вибору населення Закарпаття в наш час пояснюється й історичними традиціями в тому числі.

А ряд створених і діючих у наш час політичних партій, національно-культурних товариств своїм корінням сягають у період 20–30-х рр. Цілий ряд таких організацій засвідчили про свою наступність, а окремі зберегли навіть колишні назви. В наш час неважко простежити з допомогою «набору спадкоємних ознак» [17, 14] чи інших методик родинно-генетичні зв'язки партій, товариств, рухів минулих років і нинішніх. Іншими словами, в ідеології цілого ряду організацій, в тенденціях їхнього розвитку виявляється відомий і всебічно описаний закон «третього покоління», згідно з яким «онуки наполегливо згадують те, що наполегливо намагалися забути діди» [24, 31].

Нині Закарпатська область – це одна з областей України, яка розташована на крайньому південному заході, і яка межує на північному і південному сході з Львівською та Івано-Франківською областями, а на півночі, заході і півдні з Польщею (протяжність кордону 33,4 км), Словаччиною (98,5 км), Угорщиною (130 км), Румунією (205,4 км). Закарпатська область поділяється на 13 адміністративних районів, має 10 міст, з яких 3 обласного підпорядкування (Ужгород, Мукачево, Хуст), 20 селищ міського типу, 579 сільських населених пунктів.

За даними Всеукраїнського перепису населення загальна кількість населення області станом на 5 грудня 2001 р. становила 1 млн. 258 тис. 300

осіб. За міжпереписний період кількість населення зросла на 0,5%, або на 6 тис. чол. [19, 6].

Чисельність електорату Закарпатської області є відносно стабільна і одна з найменших в Україні. На парламентських виборах 2002 р. чисельність електорату становила 900027 виборців (в 1998 р. – 882512) [18, 3]. За рахунок того, що чисельність електорату зросла, в Закарпатті збільшилась кількість електоральних округів: в 1998 р. їх було 5, а в 2002 р. стало шість. Таким чином від Закарпаття до Верховної Ради України обирається 6 депутатів. Якщо порівняти цей показник, наприклад, з Донецькою, Дніпропетровською областями, де відповідно до парламенту обирається 22 та 16 народних депутатів, то стає зрозумілим, що питома вага Закарпаття у великій політиці є незначна. Боротьба партій за вплив у регіоні відбувається тому, що Закарпаття має досить зручне геополітичне положення. В майбутньому кордони з Польщею, Словаччиною, Румунією, Угорщиною стануть кордонами з Європейським Союзом.

У складі електорату області найбільш помітні такі 2 групи, як міські та сільські жителі. За результатами останнього перепису населення кількість міських жителів зменшилась на 9,5% і становить 466 тис. чол. (37%), а сільського – 792 тис. 300 чол. (63%) [19]. Аналіз засвідчує, що в результаті соціальних перемін відбулося переміщення населення у сільську місцевість. При цьому у Берегівському, Іршавському та Хустському районах 90% населення проживає в сільській місцевості. Крім того, значна кількість сільського населення проживає в горах. Згідно закону «Про статус гірських населених пунктів України» такий статус отримали 176 населених пунктів, в яких проживає 250 тис. чоловік. Робити однозначний висновок про прямий вплив такого поділу на результати голосування важко, але певна залежність в даному випадку присутня. Ще К.Маркс писав, що місто експлуатує село економічно, а село місто – політично. На Закарпатті це особливо помітно. У той час, як виборчі штаби концентрують увагу на городянах, перемогу їм забезпечують селяни. Сільський виборець більш контрольований із боку влади, він є більш дисциплінованим, до окремих сіл важко добиратись спостерігачам. І хоч настрої населення в містах і селах принципово не відрізняються, в селах вони більш чітко редагуються адмінресурсом. Неважко прогнозувати, що показник участі селян у найближчих президентських виборах буде близький до абсолютного. Сільське населення може стати в майбутньому хорошою соціальною базою аграрних партій, хоча вибори 1998 та 2002 рр. поки що це не підтвердили.

Ряд як зарубіжних, так і вітчизняних фахівців визнають такий поділ до основних ліній розлому серед електорату [2, 155; 20, 306–309]. До таких ліній розлому також відносять різницю між центром та периферією, між різними етнічними, релігійними та соціально-статусними групами.

Характерною особливістю населення області є багатонаціональність. На території області проживають представники понад 100 національностей. Найбільш чисельними є:

українці	–	1010,1 тис. чол.	(80,5%),
угорці	–	151,5 тис. чол.	(12,5%),
румуні	–	32,1 тис. чол.	(2,6%),
росіяни	–	31,1 тис. чол.	(2,5%),
цигани	–	14,0 тис. чол.	(1,1%),
словаки	–	5,6 тис. чол.	(0,5%),
німці	–	3,5 тис. чол.	(0,3%) [19, 6].

Компактність проживання угорців та румун, робить їх суттєвою політичною силою на виборах.

Угорці компактно проживають у Берегівському (54 тис. чол.), Виноградівському (30,9 тис. чол.), Ужгородському (32,8 тис. чол.), Мукачівському (19,9 тис. чол.), Тячівському (5 тис. чол.), Хустському (5,5 тис. чол.) районах. Саме тому, що кількість угорців в Закарпатті є найбільшою після українців, один з виборчих округів області (№72, центр м.Берегово) охоплює ряд районів де компактно проживають угорці. Громадські об'єднання угорської меншини в області є наступні: Товариство угорської культури Закарпаття, Товариство угорської інтелігенції Закарпаття, Форум угорських організацій Закарпаття, Спілка угорських журналістів та ряд спеціалізованих товариств [6; 15, 70–71]. Всі названі організації активно приймали участь у парламентських виборах 1998 та 2002 рр.

Румуні Закарпаття компактно проживають в 9 населених пунктах – Солотвино, Діброва, Глибокий Потік, Толчино, Подімор, Бескеу, Корбунешти, Малий Боцу, Великий Боцу Тячівського району і в 4 Рахівського району: Біла Церква, Середнє Водяне, Плауц, Добрик. В Закарпатській держтелерадіокомпанії працює редакція румунського радіомовлення: радіо – 8,5 год., телебачення – 3 год. на місяць. З 1989 р. в області діє впливове соціально-культурне товариство румун Закарпаття ім.Кошбука. Серйозною проблемою румун Закарпаття є високий рівень безробіття [5; 15, 74–75].

Наслідком поліетнічності є наявність в Закарпатті великої кількості різноманітних релігійних конфесій. Незважаючи на те, що церква за законом відокремлена від держави, її вплив на політичне життя простежується. Відчутним є вплив церкви і на електоральні уподобання населення. Вітчизняний фахівець Чорноморець Ю. відмічає, що вплив релігійних організацій на вибори зростатиме завдяки наступним чинникам: збільшенню мережі релігійних організацій, підвищенню впливу церков на свідомість віруючих, політизації релігійного середовища України, зменшенню ролі соціальних орієнтирів і підвищенню ролі цивілізаційно-культурних, релігійних цінностей та орієнтацій [28]. Крім того, церква поки що залишається єдиним з тих інститутів, які користуються найбільшою довірою громадян. Саме тому в українському політикумі

можна побачити тенденцію поглиблення зв'язків партій з найбільшими релігійними організаціями України:

УГКЦ – антикомуністична спрямованість, непряма критика блоку «За єдину Україну», як штучного утворення, що використовує адмінресурс, підтримка блоку «Наша Україна»;

УПЦ-КП – підтримка «справжніх патріотів» (В.Ющенко, Ю.Тимошенко та ін.) для створення в парламенті групи підтримки цієї церкви та реалізації проекту об'єднання гілок православ'я в Україні;

УАПЦ – підтримка обох течій ОУН, маловпливових християнських партій, блоку «Наша Україна»;

УПЦ – підтримка блоку «За єдину Україну», КПУ [34].

На території області діють понад 30 різних релігійних конфесій, серед яких найбільш впливовими є Українська православна церква Московського патріархату, Греко-католицька церква, Закарпатська реформаторська церква, Римо-католицька церква[8,157].

Про зростаючий вплив релігії на політичні процеси в області відмічають в своїх дослідженнях І.Мигович, А.Колібаба [16], П.Токар [24; 25]. Їх висновки зроблені на основі опитування громадської думки населення області. Так, І.Мигович і А.Колібаба в своєму дослідженні «Соціальне самопочуття і ціннісні орієнтації закарпатців» говорять про високий рівень участі краян в діяльності релігійних громад та про етнічну усталеність релігійності на Закарпатті [16, 65]. П.Токар акцентує увагу на тому, що значна кількість релігійних структур знаходилась біля витоків ряду релігійно-політичних формувань на національно-релігійному ґрунті. Пізніше вони активно беруть участь у їхній роботі або підтримують з ними зв'язки, ними створюються ряд релігійно-політичних організацій [24, 34].

Важливою для електоральних досліджень в посткомуністичних країнах є інформація про вікову структуру населення. Оскільки вік досить часто виступає тим чинником, який обумовлює електоральний вибір. Розподіл населення за віком в Закарпатській області є наступним: до 9 років – 162 тис. чол.; 10–19 р. – 213,9 тис. чол.; 20–29 р. – 195,1 тис. чол.; 30–39 р. – 178,1 тис. чол.; 40–49 р. – 181,4 тис. чол.; 50–59 р. – 129,2 тис. чол.; 60–69 р. – 108,3 тис. чол.; 70–79 р. – 70,7 тис. чол.; 80 років і старші – 15,9 тис. чол. [7, 6].

Аналіз вікової структури дозволяє зробити висновок про те, що у виборах 2002 р. в області приймало участь більше 300 тис. громадян віком 18–35 років, які розпочали своє життя в нових економічних, соціальних, політичних умовах. Це ті виборці, у яких немає ностальгії за минулим і водночас у них відсутня і національна сентиментальність. Таким чином, до виборчого процесу долучається дуже прагматичне покоління, яким рухають не так ідеологічні міркування, як матеріальні інтереси. На парламентських виборах 2006 р.в Закарпатті когорта прагматиків буде нараховувати вже більше 400 тис. чоловік.

Електорат Закарпатської області, як і електорат України переживає активну трансформацію своєї соціально-класової структури: з'являються

нові прошарки і групи, відбувається перетікання з одного прошарку до іншого і т.д. Тому політичний портрет соціальних прошарків є неусталеним, що не дає можливість робити однозначні висновки про політичну поведінку громадян в залежності від соціально-класового розподілу. Основні соціальні групи, з яких складається електорат області є наступними [7, 317, 332, 362, 409]: всього населення – 1 млн. 258 тис. 300 чол.; зайнятих в галузях економіки – 545, 8 тис. чол.; робітники – в 2001 р. – 76,5 тис. (в 1990 р. – 191, 8 тис. чол.); зайнятих в с/г та л/г – 205,2 тис. чол. (в 1990 р. – 72,8 тис. чол.); зайнятих на будівництві – 14,3 тис. чол. (41,1 тис. чол.); зайнятих на транспорті, зв'язку – 24,3 тис. чол. (36,8 тис. чол.); торгівля, громадське харчування, побутове обслуговування – 28,5 тис. чол. (43 тис. чол.); освіта, наука, культура – 52,1 тис. чол. (63,4 тис. чол.); охорона здоров'я, фізкультура, соціальне забезпечення – 31 тис. чол. (34 тис. чол.); житлове, комунальне господарство – 11,3 тис. чол. (16,9 тис. чол.); фінансове страхування і кредитування – 3,5 тис. чол. (2,6 тис. чол.); апарат державного управління – 17,9 тис. чол. (12,4 тис. чол.); пенсіонери – 288 221 чол.; безробітні – 67 тис. 400 чол.; кількість студентів у вищих навчальних закладах: I–II рівня акредитації – 8 207 чол.; III–IV рівня акредитації – 14 460 чол.; кількість учнів у загальноосвітніх закладах – 207 тис. 800 чол.; кількість дітей у дошкільних закладах освіти – 20 тис. 100 чол.

Досить тісно з соціально-класовою структурою пов'язаний такий показник як рівень доходів населення. Рівень доходів – це одна з об'єктивних характеристик, яка має пряме відношення до виборчого процесу. «Згідно з експертними оцінками, – відмічає в аналітичному огляді Кисельова О., – в Україні близько 75% сімей живе нижче рівня бідності»[11, 3].

Проблема бідності і безробіття багатопланова і має вплив і на перебіг подій в політичній сфері суспільства, в тому числі і на виборчий процес. Перш за все малозабезпечена людина більше часу й сил витрачає на просте відтворення свого життя, власне кажучи, на виживання. За таких умов важко очікувати від неї осмисленої політичної поведінки і взагалі свідомого інтересу до політики. По-друге, скорочення виробництва й робочих місць, що є особливо актуальним для Закарпаття (вільні трудові ресурси складають 296,3 тис. чол.) може привести до маргіналізації значної частини населення. Працездатне населення переміщується до так званої сфери самозайнятості. А, як писав свого часу Р.Дарендорф, партія бідних і обездолених неможлива, оскільки маргінали не в змозі об'єднатися.

Фахівцями відзначається цікава особливість поведінки малозабезпечених верств населення на виборах: вони майже завжди голосують за тих кандидатів, що й більшість населення, або ж їх голоси просто купуються.

Наявність вільних трудових ресурсів має прямим наслідком трудову міграцію населення області в інші країни: Росію, Угорщину, Чехію,

Польщу та ін. Таким чином понад 15% працездатного населення області знаходяться поза межами області на тимчасових заробітках. Це є той відсоток голосів виборців яким можна спокійно маніпулювати. Президентські вибори 1999 р. яскраво підтверджують дану тезу.

Отже, охарактеризувавши електорат Закарпатської області можна зробити наступні висновки:

1. Населення області має давні електоральні традиції та традиції партійного будівництва, які і на сьогоднішній день відчутно впливають на результат волевиявлення в окремих виборчих округах.

2. В складі електорату області найбільш помітними є такі дві групи, як міські та сільські жителі. При чому слід відмітити що питома вага сільських жителів за роки незалежності значно збільшилась. В окремих районах області (Берегівський, Іршавський, Хустський) 90% жителів проживає в сільській місцевості. А якщо врахувати, що значна кількість жителів області проживає в важкодоступних гірських районах, то стає зрозумілим де можливе ефективне застосування адмінресурсу в виборчій кампанії.

3. Населення Закарпатської області, на відміну від інших областей України є поліетнічним. На території області проживають представники понад 100 національностей. Найбільш чисельними крім українців є угорці (151,5 тис. чол.), румуни (32,1 тис.чол.), росіяни (31,1 тис. чол.). Компактність проживання угорців і румун робить їх суттєвою силою на виборах. Серйозною проблемою румун Закарпаття є високий рівень безробіття. Угорські національно-культурні товариства акцентують увагу в своїй діяльності на довготривалому невірному ряду мовно-культурних проблем (встановлення пам'ятного знаку на Верещькому перевалі, можливість складання випускних і вступних іспитів на угорській мові, утворення угорських груп на різних спеціальностях у ВУЗах та ін.).

4. Специфічною ознакою електорату області є поліконфесійність, яка природньо пов'язана з поліетнічністю. Навіть за роки радянської влади Закарпатська область була однією з областей України, де церква мала значний вплив на свідомість і поведінку людей. На сьогоднішній день вплив церкви на уподобання виборців є чи не найбільшим в Україні. Цей фактор слід враховувати як при організації і проведенні виборчої кампанії так і при аналізі їх результатів.

5. Серед електорату області, чисельність якого на парламентських виборах 2002 р. становила 900027 чол., значна частина населення пенсійного віку - 288221 чол. (32%). Але на відміну від ряду областей України пенсіонери не становлять виключно соціальну базу лівих та протестних сил, оскільки за ліві сили в області проголосувало на виборах 2002 р. біля 10% виборців.

6. Соціальна база осередків політичних партій в області є різномірною. Її утворюють представники різних соціальних прошарків, конфесій, етносів. На сьогоднішній день це є загальна тенденція партійного будівництва, яка простежується і на Закарпатті.

1. Вони боронили Карпатську Україну: Нариси історії національно-визвольної боротьби закарпатських українців / М.М.Вегеш, М.В.Делеган, О.Д.Довганич та ін. [Відп. ред. М.М.Вегеш]. – Ужгород: Карпати, 2002. – 702 с.

2. Вишняк О. Електоральна соціологія: історія, теорії, методи. – К., 2000. – 308 с.

3. Гранчак І.М., Ганчин В.Ю. Спроби уряду М.Каролі утримати Закарпаття в складі Угорщини. Закон про Руську Країну // Нариси історії Закарпаття. Т.ІІ (1918–1945) / ред. кол.: І.Гранчак та ін. – Ужгород: «Закарпаття», 1995. – С.65-68.

4. Гранчак І.М. Хустський форум і його рішення // Нариси історії Закарпаття. Т.ІІ (1918–1945) / ред. кол.: І.Гранчак та ін. – Ужгород: «Закарпаття», 1995. – С.53-58.

5. Дані про румунську національну меншину в Закарпатській області // Відомчий архів Закарпатської обласної державної адміністрації. м.Ужгород. Ф.195. – Оп.23. Канцелярія. – Спр.77. Листування з відомствами України про розвиток відповідних галузей (10 січня 1999 р. – 26 лютого 1999 р.). – На 156 арк. – Арк.82.

6. Дані про угорську національну меншину в Закарпатській області // Відомчий архів Закарпатської обласної державної адміністрації. м.Ужгород. Ф.195. – Оп.23. Канцелярія. – Спр.10. Листування з Кабінетом Міністрів України з питань економічного і соціального розвитку області (2000 р.). – На 186 аркушах. – Арк.141–142.

7. Закарпаття 2000. Статистичний щорічник. – Ужгород, 2001. – 448 с.

8. Зан М. Етноконфесійний ренесанс на Закарпатті (До питання про реабілітацію греко-католицизму) // Carpathica – Карпатика. – Випуск 20. – Релігія і церква в країнах Центральної та Південно-Східної Європи. – Ужгород, 2002. – С.151–160.

9. Із зведення крайової виборчої комісії про наслідки виборів Чехословацького парламенту по Закарпаттю (25 листопада 1925 р.) // Шляхом Жовтня. 36. документів в 6 т. – Т.2. – Ужгород, 1961. – С.166–167.

10. Король І.Ф., Делеган В.В., Хланта О.В. Політичні партії і політична боротьба в 1921–1929 рр. // Нариси історії Закарпаття. Т.ІІ (1918–1945) / ред. кол.: І.Гранчак та ін. – Ужгород: «Закарпаття», 1995. – С.180-194.

11. Кисельова О. Бідність в Україні // Політична думка. – 1999. – №3. – С.13-25.

12. Лемак В. Перша партійна коаліція на Закарпатті // Новини Закарпаття. – 1991. – 6 червня. – С. 2.

13. Лемак В.В. Сойм Карпатської України. Події березня 1939 р. // Нариси історії Закарпаття. Т.ІІ (1918–1945) / ред. кол.: І.Гранчак та ін. – Ужгород: «Закарпаття», 1995. – С. 310-318.

14. Маніфест «Про возз'єднання Закарпаття з Радянською Україною» // Закарпатська правда. – 1944. – 28 листопада.

15. Мигович І.І., Макара М.П. Закарпатський соціум? етнологічний аспект. – Ужгород: Патент, 2000. – 160 с.
16. Мигович І.І., Колібаба А.В. Соціальне самопочуття і ціннісні орієнтації закарпатців (за матеріалами соціологічного дослідження). – Київ-Ужгород, 1994. – 146 с.
17. Пашков М.Ю. Перспективи політичної генетики // філософська і соціологічна думка. – 1992. – №5. – С.13–19.
18. Повідомлення обласної виборчої комісії про результати голосування і підсумки виборів депутатів Закарпатської обласної ради 31 березня 2002 р. // Новини Закарпаття. – 2002. – №50–51.
19. Скільки нас закарпатців? // Новини Закарпаття. – 2003. – 11 січня (№4–5). – С.6.
20. Сморгунів Л.В. Сравнительная политология. – М.: РОССПЭН, 2002. – 472 с.
21. Статистична таблиця про результати виборів до Чехословацького парламенту по Закарпаттю (16 березня 1924 р.) // Шляхом Жовтня. 36 документів в 6 т. – Т.2. – Ужгород, 1961. – С.25–28.
22. Токар М. Проукраїнські політичні партії Закарпаття в 1919–1939 рр. – Ужгород, 2001. – 176 с.
23. Токар М. Партії національних меншин Закарпаття (20–30-ті роки ХХ ст.). – Ужгород, 2002. – 56 с.
24. Токар П. Національний рух на Закарпатті: 1988–1993 рр. Соціолого-політологічний аналіз. – Ужгород, 2002. – 148 с.
25. Токар П. Регіональне управління і ринок. – Ужгород, 2001. – 184 с.
26. Худанич В.І. Міжвоєнний період в історії Закарпаття // Українські Карпати. Матеріали міжнародної наукової конференції «Українські Карпати: етнос, історія, культура» (Ужгород, 26 серпня – 1 вересня 1991 р.). – Ужгород, 1993.
27. Худанич В.І., Боднар В.Л. Карпатська Україна в 1938–1939 рр. // Тези доповідей наукової конференції «Суспільно-політичні відносини на Закарпатті в 20–30-х рр. ХХ ст. – Ужгород. – С.122–132.
28. Чорноморець Ю. Церква і політика: вибори 2002 р. // Контекст. – 2002. – №2. – С.26–32.